

alább is Leonov ábrázolásában – Gracianszkij, ez az értelmiségi és magasabb szinten élő Osztap Bender, minden ilyen típus őse. Parazita, élősködő, aki úgy tapad az alkotó és tehetséges Vihrovhoz, szívja a vérét piócaként. Húsz évig csinálta ezt, de a tanulság: végül is az igazságnak kell győznie. Polja apjához pártolása szépen példázta ezt az egyéni élet síkján is.

Érdekes megfigyelni, mennyire általános kérdése ez már a szovjet társadalomnak. Hány regény foglalkozik hasonló témával! Leonov érdekes lélektani képet fest róla, ábrázolása gyakran szatírába csapva át.

Közben persze, a hősök tudományos vitái során, nem egyszer adódik alkalom ismertetni és elmondani, tüzesen védeni az író és Vihrov közös nagy szerelmét: az erdőt. Itt, ezekben a részekben néhány nagyon szép természetleírással remekel Leonov.

A fiatalok ábrázolásában és megformálásában azonban Leonov már nem tudta elkerülni a szovjet regény immár örök kérdésévé vált sematizmust. Ideálisnak mutatja be őket, felruházva mindazokkal az emberi erényekkel, amelyeket a pedagógusok szoktak kitűzni a szocialista társadalom emberének tulajdonságaiként. Ábrázolása itt ha-

misszá válik, ezekben a részekben nem éri el írói ábrázolásának Vihrovban és Gracianszkijban elért magaslatait. Obulusait neki is le kellett adnia a szocialista realizmus őrizőinek.

Vannak részletek ebben a regényben, amelyek Dosztojevszkij tollára méltók. Ilyen például az a jelenet, amikor Polja a légitámadás alatt az óvóhelyen összekerül Gracianszkijjal és amíg kinn a bombák vihara tombol, Polja lelkében is vihar dúl. Ez a két pokol így együtt szép lélekelemző munka, Leonov megcsillantja benne igazi írói természetét: a nagyszerű lélekábrázolást.

Egészében azonban nem kiegyensúlyozott alkotás. A gyöngébb részekben is ott van ugyan az író keze nyoma a legtöbb hőst és az eseményeket azonban sokszor nem a jellemek viszik tovább, hanem a véletlenek, amelyeknek oly nagy a szerepük ebben a regényben, és amelyek őszintén szólva, a régi eposzok minden bonyodalját megoldó deus ex machinájára emlékeztetnek. De ez már bizonyos mértékben kortünet is, csak Leonovnál még élesebben kiütözik.

És ezzel vált a regény, olvasmányossága mellett, erényeivel és hibáival együtt kortünetté és egy irodalom jellegzetes termékévé szemünkben.

## Olvásás közben

### Szabó Pál újabb regényeiről

Juhász Géza

A magyar irodalom felszabadulás utáni fejlődéséről igen hiányos ismeretei vannak a jugoszláv magyar olvasóknak, s ezért most a behozatal folytán egyszerre megismerkedett könyvpiacra nem egykönnyen tud tájékozódni. Az elmúlt tizenegynéhány esztendő alatt

sok új név feltűnt a magyar irodalomban, de a régi, ismert nevek mellett is sok az új, ismeretlen mű címe. Olvasóinkat pedig egyaránt érdeklik az új nevek és az új művek is.

Szabó Pál azok közé tartozik, akiket háború előtti könyveikből jól ismer a

mi olvasótöbbségünk is. A népi írók mozgalmában bontakozott ki írói tehetsége, és a parasztság, a falu életének megkapóan friss, úde s egyben reális rajzával már első regénye megjelenésekor felhívta magára a figyelmet. Izes-zamatos nyelve, egészséges humor, eleven könnyed stílusa, mondanivalójának bősége s mindemellett a szegénységgel küszködő kisparaszttok pompás rajza megnyerte olvasóink tetszését, s a legolvasottabb magyar írók közé sorakoztatta. Sokan Móricz Zsigmond utódját látják benne, s nem éppen alaptalanul. Nem véletlen hát, hogy maga Móricz Zsigmond a legnagyobb elismerés és felkesedés hangján üdvözölte pályatársát első regénye megjelenése idején. „Új nagy író! küldött a falu!” — írta róla. — „Van neki egy holdja! Van egy tallpalatnyi földje! És azon a földön úgy meg tudta vetni a lábát, hogy az övé az egész falu. Övé minden embere, férfiak és nők és gyermekek, és az övé minden hangulata, a szélmalom elhordott tégláitól a földesurak szétzilált ezer holdjág...”

Első regénye, az Emberek, 1930-ban jelent meg, s a felszabadulásig nyolc kisebb-nagyobb regényt írt még. Ezek közül kiemelkedik a Lakodalom, Keresztelő, Bölcső trilógia (később Tallpalatnyi föld címen jelent meg).

Mivel a népi írók mozgalma részben mindig politikai mozgalom is volt, (szinte belőle nőtt ki a Nemzeti Parasztpárt), érthető, hogy Szabó Pál is részt vett e politikai mozgalomban. A megalakuló Nemzeti Parasztpártnak ő volt az első országos elnöke. A felszabadulás után tovább folytatja politikai tevékenységét: tagja az Elnöki Tanácsnak, elnöke a Hazafias Népfrontnak stb. Emellett a magyar irodalom egyik legtenékenyebb prózaírója napjainkig. Meglehetősen rövid időközönként jelennek meg regényei: Isten malmaj (két kötet, 1949), Tavasz szél, (1950), Hajdú Klári, (1953). Jelenleg önéletrajzi regényén dolgozik (Nyugtalan élet), eddig három kötete jelent meg.

Aki az Emberek megjelenése óta figyelemmel kísérte Szabó Pál munkásságát, írói fejlődését és tehetségének kibontakozását, most lázas izgalommal veszi kezébe újabb könyveit, hogy meggyőződjön az író további fejlődéséről, hogy meglássa, milyen irányban halad a felszabadulás óta, milyen sikerek és botlások jelzik útjának ezt a szakaszát.

Ha újabb regényeit olvassatjuk, mindjárt bevezetőben meg kell állapítanunk, hogy bizony az ő munkássága felett sem vonult el nyomtalanul a ma-

gyar irodalomnak az a korszaka, illetve betegsége, melyet sematizmusnak szoktak mondani, s amely nem egy jelentékeny író munkásságát jellemzi az ötvenes évek elején. Legkevesebb a felszabadulás utáni első és utolsó műve — Az isten malmaj és a Nyugtalan élet — viseli a sematizmus bélyegét, s talán éppen azért, mert az előbbi még a betegség eluralkodása előtt készült és jelent meg, a másik pedig talán már az utat jelzi Szabó Pál munkásságában is, amely kifelé vezet ebből a kátyúból.

Az Isten malmaj egy magyar falu életét mutatja be 1944 őszétől 1945 tavaszáig. Rendkívül érdekes, nagy eseményekben, döntő fordulatokban igen gazdag korszak ez: a régi rend összeomlásának, az ezeréves úri világ felbomlásának kora s az új, az urak nélküli élet első lépéseinek ideje ez. Különösen a regény első részében pompázik az író (falu- és parasztabrázolásának minden szépsége, üdésége és tisztasága. Valóban úgy vagyunk vele, hogy műhelyt megszólalt, megcsap bennünket a falu levegője. Olyan pontosan ismeri a hajdai hangokat, az estéli neszezést, a jószágvetés lármáját, mindent olyan plasztikusan meg is tudja jeleníteni, az olvasó szeme elé varázsolni, mint talán senki más a magyar irodalomban. Móricz Zsigmond kivételével. A jól megformált eleven paraszti típusoknak is egész sorát rajzolja meg, de aztán nagyrészüket elejti a könyv második részében vagy mellékes szemre dogradálja őket. Furcsa és érthetetlen például Mezei László alakja. A regény első részében, amikor a falu kisparaszttjai, a legeltetési társulatban szembeeszállnak a nagybirtokkal. Mezei László a vezérük, irányítójuk. Sőt a lassan kibontakozó ellenállást is ő szervezi, tőle vár utasítást Birtalan is, amikor katonák behívót kap. Mezeit is behívják katonának, hogy mint veszélyes elemet eltávolítsák a faluból, s ő meghagyja Birtalannak, hogy bújjék el, ő pedig elmegy, hogy bomlasszon a hadseregben. A felszabadulás után is szinte rá vár az egész falu, semmi nem történik, amíg ő haza nem érkezik. Ezután mégis szinte érthetetlenül félreláll, ő a parasztpárthoz csatlakozik, a vezetést pedig átengedi a kommunista Birtalannak. Nem tudni persze, hogy maga az élet mennyi ilyen furcsa helyzetet teremtett a felszabadulás utáni Magyarországon, de ez a regényben nem eléggé érthető, s hazai kritikuskai közül is felröptak egyesek az írónak.

Szabó Pál optimista író, állapítja meg Pándi Pál, az volt régi (háborúelőtti)

ínásában és. Le kell ezt szögezni már itt, s nemcsak azért, mert az Isten máskorban is számos példa bizonyítja ezt, hanem még inkább azért, mert nyilván éppen ebben az optimizmusban lelhető magyarázata a felszabadulás utáni kisebb regényeiben megnyilvánuló könnyű majdnem zökkenőmentes megoldásoknak, problémamentességnek stb. Már itt megfigyelhetjük, hogy a tragikus helyzeteket egyszerűen megkerüli, vagy elejti a történet ilyen fonalait, de szinte sohasem vezet ki következetesen végig. Érdekes ebből a szempontból megfigyelni az említett regényben Vékony Rózsi és Szerb Zsuzsika sorsát. Mindketten a kastélyban dolgoznak a háború vége felé. Szép lányok, és az a sors vár rájuk, ami minden szép lányra a kastélyokban. Szemet vet rájuk az intéző, de az úri vendégeknek is odavetik őket szabad prédára. A lányok jól tudják, hogy csak úgy maradhatnak szolgálatban, sőt apjuk és családtagjaik is, ha odaadják magukat az uraknak. Egyikük sorsa sem lesz azonban tragikus: Zsuzsika férjhez megy, Rózsi előbb német, aztán orosz katonának kedvese, s végül egy orosz katona felesége és tolmács lesz az orosz katonai parancsnokságon. Vagy nézzük meg Birtalan sorsát. Az intéző meglátja benne a rendszer ellenségét, és elbocsátja a munkából. Az író elmondja, hogy nagy családja és beteg felesége van, de hogy mi lesz velük, hogy élnek ezután, erről egy szó sem esik többé.

Mindezekről a fogyatékoságoiktól eltekintve, sőt részben a fogyatékoságoiktól fogva, az Isten malaja Szabó Pál korábbi munkásságának logikus folytatását jelenti. A Tavasz szélről és a Hajdú Klániról már aligha lehet ezt elmondani. Ezekben, a regényekben már nagyon megbosszúlja magát az említett optimizmus, a súlyos problémák, tragikus sorsok elkerülése és az elisklás fölöttük.

A Tavasz szélben ugyan még mindig találunk nagyszerű epizódikus rajzokat a faluról, remek figurákat, amelyekben teljes egészében kibontakozik a kisparaszt mentalitás, de éppen ezen a téren találunk benne számtalan ellentmondást is. A legérdekesebb paraszti figura Forrás István, aki éppen úgy mint a többi kisparaszt, régi gazdálkodóinak valóravátlását reméli a felszabadulástól, a földosztástól. A földhöz először is lovat kell szerezni, mert a nélkül nem ér semmit. Csakhamar kiderül azonban, hogy egy ló még nem ló. Ha összefog valakivel, mindig baj van, mert a másíknak is épp akkor kell

a fogat, amikor neki. Mire aztán emberfeletti erőfeszítések, egyetlen nélkülözések árán a második lovat is megszerzi, már fel is támad benne a gazdagodás vágya, sőt a gazdavírus is. Nagyszerű jelenetben mutatja meg az író, hogyan erőszakolja át a lovat egy feneketlen sáros utcán pusztá gazdavírusból, ahogyan ezt a nagythangú mokány gazdák szokták csinálni. A szépen fejlődő gazdaság azonban egyszer csak megindul a pusztulás útján, s ezt többé nem lehet feltartóztatni. Forrás István egyik lova megdöglik, a sok aprójszágba beleit a vész, s naponta hordják őket kifelé zsákszámbra a hártárra, hogy ott eldobálják. Nagyon világos, hogy Szabó Pál a kisparaszt gyengeségére akar rámutatni, az ilyen egyéni erőfeszítés hiábavallóságára, végső fokon az egyéni gazdálkodás csődjére, s az ebből kivezető egyetlen útra: a szövetkezésre, de noha ez az egész rajz rendkívül realis, s a gazdasági indokolás meg is állja a helyét, Forrás István elhatározása mégis szinte az égből pottyán. A külső körülmények mellett Szabó Pál nem tudta az emberekben belüli lejátszódó harcot hitetlen és hihetően ábrázolni. Közismert dolog, hogy a magyar parasztban milyen mélyen él a földéhség, milyen szívósan tartja magát benne az egyéni gazdálkodás vágya, éppen Szabó Pál ne tudná ezt? Nagyon is jól tudja, de hogy minden jóra forduljon a regény végén, egyszerre elfeledkezik erről, s egy lélektanilag egyáltalán nem indokolt jelenetben teljesen megfordítja Forrás István gondolkodását.

A fordulót azzal kezdődik, hogy a lánya, Forrás Éva, aki a tavaszon még azt mondta Katona Sándornak, hogy „a kommunisták azok rossz emberek“ egy reggel, amint felébred, Katona Sándorra gondol. „Ujjongani szeretne s felül. Hiszen ő már ki tudja mondani ezt a szót, hogy kommunista, anélkül, hogy valamiféle borzongást érezne.“ Aztán kimegy kapálni, majd elmegy Sándorhoz és kijelenti, hogy ő pedig a felesége akar lenni, de mindjárt. Később mégis bemennek Forrásékhoz, hogy a szülőknek is bejelentésük elhatározásukat. Forrás előbb a kinti munka állásáról kérdi a lányát, mire Sándor bejelenti, hogy majd ő felszántja a földet traktorral. Ekkor Forrás István, aki már módos gazdának képzelte magát, egyszerre így szól: „Hát akkor... csakugyan elcserelem az (Almát a megmaradt lovat) egy tejbőtehnével! — mondja csaknem rikkantva.“ Nyilvánvaló, hogy az író ezt a

változást a Katona Sándor és Éva között fonódó szerellemmel ügykezett megindokolni, de ennek a szerelmenek az ábrázolása valahogy nem tud a regény középpontjába kerülni, a kisparaszti küszködés rajza tölti ki a regényt, s ez a szerelem valahogyan csak az események peremén bontakozik anélkül, hogy a fő cselekményt mozgatóná. Ha pedig az író erőszakkal összekapcsolja vele, mint a regény végén, akkor ez mestertéltnek tűnik, mint ahogyan a szerelem egész leírásában van valami természetellenes. A fiatalok ugyanis sokkal többet elmélkednek közgazdasági és politikai kérdésekről, mint a szerelmeiről, szerelműikről. Különben is Katona Sándor alakja a szó legteljesebb értelmében sematikus, az író politikai nézeteinek szócsöve, s elevevességben messze elmarad a regény összes paraszti figurái mögött.

A Hajdú Klári című regény főleg abban különbözik a Tavaszai szél-től, hogy ebben még az eredeti talajtól, a falutól is elszakad némileg az író. A cselekmény egy gépállomáson játszódik, itt még a falu realitása sem kötötte az írókat. Talán ennek következménye, hogy a regény szinte utópia, a társadalmon kívül, valahol egy eszményi szigeten játszódik. Tárnya tulajdonképpen az, hogyan teremt rendet egy gépállomáson két lány, akiket ebből a célból a DISZ központja küld ki.

A gépállomáson sok a baj. A terv teljesítésében lemaradtak, a munkafegyelem meglazult, az üzemanyagot pocskolják, a munka minősége nem kielégítő, a társadalmi szervezetek gyöngék stb. Már az igazgatót, Szegedi Sándorné született Fábrián Zsuzsát is azért rendelték ide, hogy rendbehozza a gépállomás szénáját, de egyedül képtelen erre. A gépállomás politikai helyettese is tehetetlen, egyszóval valami csodára várnak, amely fölülről meg kell, hogy oldja a problémát. S néhány napig szinte mindenki a beígért lányokat várja a gépállomáson, majdnem, hogy ölbetett kézzel. Ez a két lány Hajdú Klári és Szörnyű Rózi. S ha a Tavaszai szélben csak elvétve akadtnak papírmásé-figurákra a jól megrajzolt paraszti jellemek mellett, itt éppen ezek a sematikus figurák vannak a középpontban, itt szinte minden jellem sematikus. Hajdú Klári és Szörnyű Rózi minden emberi böltségtől, gyengeségtől mentes, eszményi fiatal lányok. Megérkezésük pillanatától forradalmat csinálnak és szinte a kezükbe veszik az irányítást. Megszer-

vezik a DISZ-t, de a gépállomás egyéb gondjait is magukra veszik. Az igazgató és mindenki más eltörpül mellettük. Természetes, hogy — fiatalok lévén — a szerelem is belejátsszik a dolgokba. De arról szó sem lehet, hogy a szerelem megzavarja a lányokat feladatuk teljesítésében. Náluk nem valami megalapozhatatlan ösztönös érzelm a szerelem, ennek is határt, irányt szabnak, és jóelőre felméri a vele elérhető eredményeket. A gépállomás egyetlen valamirevaló legénye Argyleán például szerelmes lesz Hajdú Kláriban. Klárinak is tetszik, de később kiderül, hogy csak azért csalogatta a legényt, hogy „jó útra” térítse. Ezzel a szilaj, akaratos legénnyel úgy labdázna a lányok, ahogy alkarnak. Klári egyszerűen átjátssza Rózinak, mert Rózi szerelmes belé, s a legény ezt engedelmes birkaként tűri, pedig korábban a fél falu lánya sirt urána. Klári aztán szintén választ magának egy egészen jelentéktelen és félszeg fiút, — megint ő választja és még véletlenül sem a fiú őt —, csak azért, hogy a regény végén minden jóra forduljon. Talán nem lényeges, de mindenesetre érdekes jelenség, hogy az egész regényben egyetlen valamirevaló férfi nincs. A politikai helyettes nem találja helyét, érzi, hogy pozíciója a levegőben lóg, semmi szükség nincs rá a gépállomáson, nem illik bele annak szervezeti felépítésébe, s ezért félszeg; a fő agronómus legénykedő szoknyavadász, otthon pedig az asszony lába kapocája, gyáva, gyenge akaratú papucskirály stb. A férfiak esetleg jó szakmunkások lehetnek, de vezetésre egyik sem alkalmas.

E könyvből valóban alig lehet ráismenni Szabó Pálra. Itt már nem is csak arról van szó, hogy megkerüljük a tragikus helyzeteket, itt minden szinte recept szerinti történik: az ellenséges elemek is pontosan azokat a hibákat, bűnöket követik el, amelyeknek leküzdésére kész utasítást hoznak magukkal a lányok. A pozitív és negatív figurák egyaránt sematikusak.

Már-már valóban azt hihetné az ember, hogy Szabó Pál alkai nemcsak a parasztság írója, hanem maga is igazvéri parasztember, elszakadt a parasztságtól és el is felejtette, hogy milyen. Önéletrajzi regényének eddig megjelen kötetei azonban az ellenkezőjéről győznek meg bennünket. Ezek-

ben a könyvekben ismét az a falu jelenik meg előttünk, amelyet a Talpalatnyi földből, az Isten malmaiból és régebbi műveiből ismertünk. Sőt — s ezt joggal vetik szemére hazai bírálói — a Nyugtalan életben, különösen a Nehéz idők-ben (III. köt.) a fiatal Szabó Pálnak, az első világháború káp-

lárjának szemléletmódja is szinte változatlan formában található meg. Eltekintve ettől, a Nyugtalan élet azt mutatja, hogy a Tavasz szél és Hajdú Klári csak átmeneti gyengeség, botlás Szabó Pál írói munkásságában, s úgy látjuk, megtalálta már az újabb nagy eredmények felé vezető utat.

## Az önismeret könyve

Bori Imre

Sveta Lukić: Razlozi, Nolit könyvkiadó, Beograd. 1957

Különös műfajú könyvet kaptunk kézhez Sveta Lukić összegyűjtött írásaival. Igénye nagy, szándékában komoly feladat kivonalaát csillannak fel, témája a legaktuálisabb valami: egy fiatal ember intellektuális kalandjai a maga emlékezetében a múlt és a jelen találán. Mélybemerülés és vízszintes hullámzás. Mindez a tanulmány igényével készült a tanulmányírás nehéz okfejtése nélkül. Csevegés, ahogy Montaigne cseveg önmaga és kora jellegzetességeiről, izig-vérig modern megfigyelések, szellemi kalandok a legváltozatosabb témákra, amelyek valamennyien egy központ körül mozognak: egy mai értelmiségi ifjú lelki arcképét, belső élményeit tükrözik.

Arra vállalkozik Sveta Lukić, hogy felfedje, bizonyos rendszerrel kikütsassa tudatának meghatározottságát, vagyis azt, hogy mi az az örökség, amely meghatározta egyéniségét, szempontokat vet fel, amelyek segítségével tájékozódni lehet az emberi tudat rejtett utain. Sokszempontú és sokproblémájú könyv ez. Túlnőnek a könyvkinálhatóságon megoldáson. Nem is az a célja. Csak a keresés kalandja csábitja.

Mindenesetre különös vállalkozás ez egy fiatalembertől. Az irodalommal foglalkozók legnagyobb része versben vagy elbeszélésben, esetleg regényben közöl fiatalosága tájait felett. Lukić a

tanulmányíró elemző kedvével és egy modern lírikus asszociációs képességeivel dobja felszínre a múlt és jelen legváltozatosabb felrajzolt szellemi képét. Egyszerre halad mélységben és szélességben, csupán az arányok változnak.

Könyvének első részében a gyökerekkel foglalkozik. Kődök, villámok, szirtetek — mondja a cím. A feladat: egy egyén személyes leszámolása a múlttal, talán egy egész nemzedék leszámolása is. Az első pont, amely köré a gondolkodás építeni tud ebben a felfedező kalandban: a falu. Lukić le akar számolni a falu mitológiájával, a paraszt Szerbiával. Így ír: „I čini mi se da je mit o Srbiji još značajnije stvorena našem polasku pa nestizanju u vamaš, iz naše pomalo nostalgijne siromašne fantazije...“ Ez a kiinduló pont, azután pedig az izgató kérdés: mit tudok róla?

Saját családjá történetében ássa fel azt a paraszt-Szerbiát, amely köré a múlt mítosz körített. Túlélt villágot talál ott, lezártat, ahová az apák szimbolikus nosztalgijája húzza vissza. Majd így fejezi be e gondolatsort: I sa manje-više simboličnim grobovima, moji očevi čini mi se da su prežurno oštevali svoje.“

A falu határvonal is: ma már életformában a múlt, Ezt a múltat szélesíti tovább elmékedéseivel a fiatal író.